

Наталія САМОХІНА,

зав. відділу НБУВ,
канд. техн. наук

Рівнева організація сукупних інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону

У статті визначаються напрями функціонування системи бібліотечного обслуговування на основі розвитку концепції організації сукупних документних ресурсів за рівнями (оперативний, депозитарний), інтеграції локальних інтранет-мереж книгозбірень у корпоративні екстранет-середовища.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, рівнева організація інформаційних ресурсів, мережева взаємодія бібліотек, інтранет/екстранет-середовище.

Бібліотеки України – велика і складна система, об'єднана загальною метою як найбільш повного забезпечення інформаційних потреб суспільства. В основі створення, функціонування і розвитку системи бібліотек країни лежить головна ознака – взаємодія. Кожна окрема книгозбірня або бібліотечна мережа не володіє сукупністю бібліотечних ресурсів, здатних задовольнити всі інформаційні потреби користувачів. І тільки в межах визначених взаємних зв'язків книгозбірні одержують таку можливість.

Різноманітність і комплексність міжбібліотечних зв'язків поступово набувають такого сталого характеру, що утворюють певну цілісну єдність наукових бібліотек, яка й становить реальний процес бібліотечної взаємодії. Інтеграція наукових бібліотек примножує і розширює інформаційні можливості кожного відомства та бібліотечної системи в цілому. Її сукупний потенціал стає вищим, ніж окремі відомчі бібліотечні ресурси. Завдяки цьому здійснюються вимоги найбільш повного задоволення інформаційних потреб суспільства, їх планомірного та пропорційного розвитку, а також оптимального використання ресурсів книгозбірні шляхом організації їх розміщення за рівнями. Система наукових бібліотек здатна задовольнити інформаційні потреби будь-якого типу, тоді як відомчі бібліотечні мережі орієнтовані на задоволення інформаційних потреб тільки певних типів.

Основною метою даної роботи є викладення шляхів розв'язання актуальних проблем удосконалення організації сукупних ресурсів та взаємодії наукових бібліотек регіону з метою максимально-

го забезпечення конституційних прав громадян на отримання інформації.

Як відомо, особливості розвитку науки та виробництва зумовили такі характерні закономірності наукової інформації, як її концентрація та розсіювання, а також прискорене зростання обсягів. Проведені дослідження показали, що у фахових виданнях розміщується в середньому третина всіх публікацій, які становлять інтерес для фахівців, що працюють у даній галузі науки і техніки. Інші дві третини публікацій розміщуються серед видань загального характеру або тематично суміжних. Тому зосередити вичерпну інформацію з будь-якої галузі знань неможливо окремим бібліотекам і бібліотечним мережам шляхом комплектування тільки так названої «профільної» літератури.

Крім того, динамізм сучасного науково-технічного розвитку, поява нових дослідницьких і технологічних методів зумовлює зміну змісту інформаційних потреб, що становить труднощі у прагненні передбачити, яка література буде потрібна для їх задоволення. Все це й визначає розвиток досліджень з питань взаємодії бібліотечно-інформаційних систем як пріоритетний напрям сучасної науки. При цьому тенденції бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів мають базуватися на розвитку концепції організації сукупних документних ресурсів за рівнями (оперативний, депозитарний), в основу якої має бути покладена узагальнена нелінійна модель обігу документів у бібліотечній системі в цілому.

В сучасних умовах комплектувати, організовувати, зберігати складний потік видань, а також забез-

печувати пошук і надання користувачам потрібної інформації окремі бібліотеки і бібліотечні мережі вже не можуть. Тому необхідною є диференціація розміщення сукупних документних ресурсів у рамках регіональних бібліотечних об'єднань, яка має проводитися на основі інтеграції результатів селективного моніторингу обігу документів у книгозбірнях об'єднання.

Та само по собі вдосконалення організаційної структури бібліотек ще не гарантує покращання якості обслуговування. Це лише засіб його підвищення, і тому не можна обмежуватися вирішенням лише організаційних питань. Необхідно паралельно вирішувати питання змістовного характеру бібліотечних фондів. Таку можливість і надає створення корпоративних бібліотечно-інформаційних систем. Воно дозволяє вдосконалювати змістові аспекти бібліотечного обслуговування шляхом створення мобільної структури, покликаної закріпити існуючі на практиці інтеграційні тенденції. Особливе значення має бути приділено сумісності, відкритості, корпоративності, рівневій організації сукупних бібліотечних ресурсів та адаптивності їх до читачьких потреб [4; 5]. На серверах системи мають координовано підтримуватися засоби навігації, пошуку документів та даних. При створенні й актуалізації електронних каталогів бібліотек-учасниць корпоративної системи мають використовуватися електронні бібліографічні масиви – як створені в рамках даної корпорації, так і ззовні.

Однією з найбільш важливих і складних проблем у створенні інтегрованих територіальних бібліотечних об'єднань є формування сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону. Розв'язання цієї проблеми необхідне, оскільки, по-перше, розрізнений розвиток і використання бібліотечних фондів не дає змогу цілком задовольняти інформаційні потреби суспільства, по-друге, нескоординованість у комплектуванні фондів призводить до накопичення літератури малого попиту та її дублювання, що спричиняє, крім іншого, великі непродуктивні грошові та трудові витрати.

У наш час у бібліотечних фондах бракує актуальних та необхідних читачам видань, але при цьому швидко зростає обсяг пасивної частини фонду. Накопичення видань малого попиту справляє негативний вплив як на економіку бібліотечної справи, так і на якість обслуговування користувачів. Перевантаження книгосховищ призводить до труднощів у використанні фондів, збільшення строків і зни-

ження якості бібліотечно-інформаційного обслуговування. Причини появи літератури малого попиту різноманітні. Це й імовірнісний характер виявлення читачьких потреб, і недостатньо висока наукова якість видань, і старіння інформації, що в них міститься.

Серед основних причин накопичення літератури невеликого попиту в бібліотечних фондах є також їх міжбібліотечне дублювання. Тому необхідним є створення в рамках територіальних бібліотечних об'єднань сукупного розподіленого бібліотечного фонду, який має відповідати таким вимогам:

- координоване формування фондів бібліотечного об'єднання;
- максимально можливе розкриття їхнього складу;
- кооперування використання фондів;
- керування організацією фондів.

Ці вимоги для створення зазначеного сукупного фонду тісно взаємопов'язані між собою. Так, раціональна організація бібліотечних фондів за рівнями стимулює їх ефективне використання і залежить від координації формування документних ресурсів.

Координоване формування бібліотечних фондів як цілісної системи є однією із сутнісних властивостей сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек регіону і основною формою втілення принципу їх оптимізації на основі рівневої диференціації. При цьому координуються два напрями: комплектування фондів та їх зберігання.

Сукупні бібліотечно-інформаційні ресурси наукових бібліотек регіону мають формуватися так, щоб їхня структура відображала реально існуючі перетини та взаємозв'язки бібліотечних фондів з точки зору їх функціонального призначення, галузевої спрямованості й територіальної близькості. Чим більше бібліотек буде залучено до координації, тим більшим буде ефект від неї [1; 2].

Послідовність роботи зі здійснення координації формування фондів у регіонах, від якої залежить оптимальна рівнева організація бібліотечних ресурсів, може бути представлена таким чином:

- чітке визначення спеціалізації кожної бібліотеки. При цьому необхідною є рівнева диференціація документних ресурсів, зокрема виявлення видань активного і використання, що визначають спеціалізацію фонду, яка відбивається в профілі фонду, а також у виявленні видань малого попиту, непрофільних для даної бібліотеки;

- наукові, науково-технічні і спеціальні бібліотеки, що утворюють єдиний територіальний довідково-інформаційний фонд у взаємодії з універсальними бібліотеками, створюють низку галузевих комплексів;
- взаємозалежність і взаємозв'язок бібліотек-учасниць комплексу визначається зведеним профілем галузевого розподілу сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів;
- при створенні галузевого розділу зведеного профілю сукупних ресурсів надзвичайно важливе значення має напрям координаційних зв'язків (див. схему).

Подальший шлях рівневої диференціації сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів – погодження галузевих розподілів їх зведеного профілю. Очевидно, що документи, які відповідають загальним читацьким потребам, мають знаходитися у більшості бібліотек, що взаємодіють; особливим читацьким потребам – в обмеженому колі бібліотек (як правило, наукових і науково-технічних); одиничним – в окремих спеціальних бібліотеках.

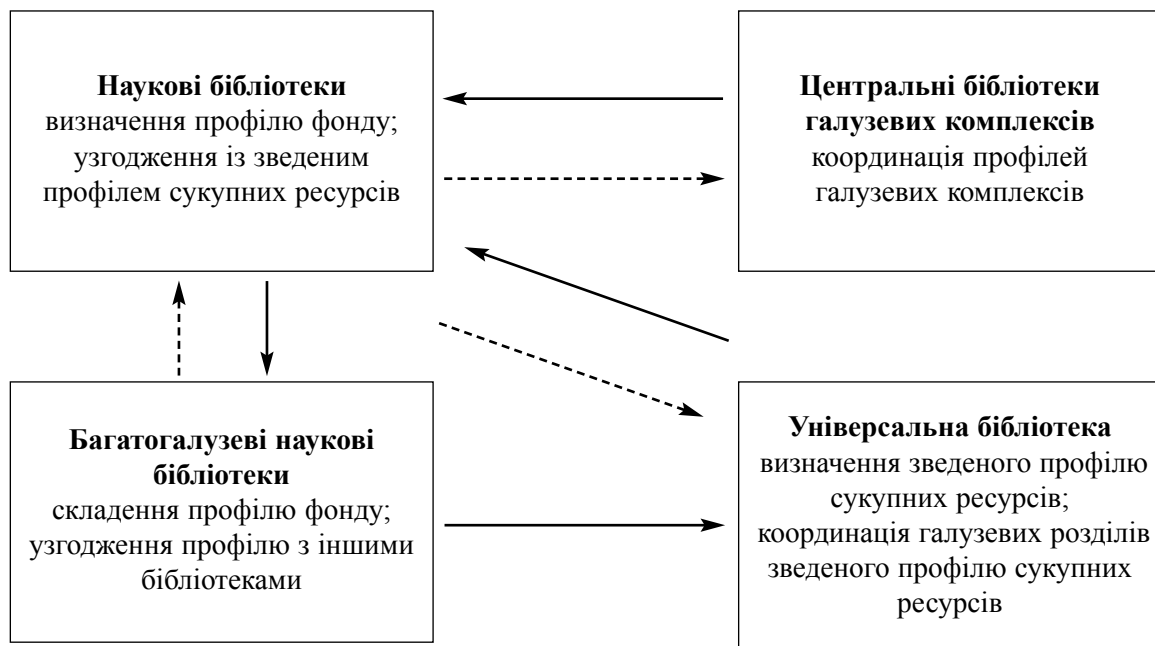
Інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій у практику бібліотечно-інформаційної діяльності, яка є одним із основних виявів процесу

інформатизації суспільства в цілому, забезпечує своєчасний і швидкий доступ користувачів до джерел інформації, водночас підвищуючи ефективність операцій обслуговування читачів. Основні тенденції, які знаходяться в основі діяльності сучасних бібліотечно-інформаційних систем, це:

- електронна інформація, електронні ресурси як один із основних напрямів діяльності бібліотечно-інформаційних організацій;
- зміна традиційних технологій комплектування бібліотечних фондів, зумовлена доступом до електронних повнотекстових видань;
- інтернет-ресурси для бібліотек та інтернет-технології як елемент бібліотечних технологій;
- забезпечення доступності розподілених за рівнями бібліотечних фондів для усіх категорій користувачів.

Економічність нових технологій у бібліотечній діяльності визначається дешевими електронними засобами передачі даних, варіативністю й точністю швидкого відбору бібліотеки-постачальника при замовленні видань, сумісністю ряду технологічних операцій (наприклад, пошук і одночасне замовлення видань у віддалених базах даних), оптимізацією та веденням статистичного обліку й звітності тощо [3].

Схема координації формування сукупних бібліотечно-інформаційних ресурсів для проведення їх рівневої організації

————— напрям профілю конкретної бібліотеки або галузевого комплексу
 - - - - - повернення скоригованого профілю

Серед завдань розвитку інформаційного обслуговування в Україні виділяються такі, як гармонізація і диференціація розміщення документних фондів книгозбірень на основі узагальненої нелінійної моделі обігу документів у бібліотечній системі загалом; удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі розвитку корпоративних форм взаємодії бібліотек; формування архіву електронних науково-інформаційних ресурсів та його представлення в інтранет-середовищі бібліотек; розширення інтранет-мережі, що містить зони, до яких дозволений доступ зовнішнім користувачам (екстранет-середовище). Передбачається інтеграція в створюване інформаційно-телекомунікаційне середовище інтранет-мереж інших бібліотек, які візьмуть на себе зобов'язання дотримуватися правил обслуговування користувачів, прийнятих в інтранет/екстранет-середовищі. Ці правила спрямовані на дотримання авторських прав і передбачають обслуговування користувачів тільки в стінах бібліотеки при унеможливленні довільного копіювання електронних публікацій.

Якщо тенденції бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів друкованими виданнями мають базуватися на розвитку концепції реорганізації документних фондів за рівнями в аспекті її застосування до сукупних ресурсів бібліотечних об'єднань, то система електронних бібліотек у функціональному аспекті забезпечить: створення національного депозитарію електронних документів (комп'ютерних версій книг, журналів і газет); приймання замовлень на документи від віддалених абонентів у будь-який час і з будь-якого регіону; рівневу організацію електронних ресурсів книгозбірень у процесі доступу до інформаційних масивів бібліотек, яка полягає у створенні екстранет-середовища у книгозбірнях з розподіленими відповідно до їх профілей комплектування інформаційними ресурсами. Телекомунікаційні передумови для створення реорганізації електронних ресурсів бібліотек за рівнями вже існують за допомогою мережі з'єднань Української академічної і дослідницької мережі (УАРНЕТ).

Таким чином, сучасні книгозбірні повинні розширити свої функції за рахунок створення онлайн-сховищ інформації на всіх видах носіїв. Потрібно поступово переорієнтувати бібліотеки на оперативне отримання інформації в елект-

ронній формі. При цьому слід поєднувати як рівневу реорганізацію документних фондів бібліотек, телекомунікаційний доступ до зовнішніх джерел інформації, так і формування фонду електронних документів безпосередньо в бібліотеці, гармонізацію електронних ресурсів книгозбірень у рамках єдиної мережі електронних бібліотек країни.

Отже, з вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Результати селективного моніторингу відповідей книгосховища бібліотеки на читацькі запити слід використовувати для визначення ступеня використання документних ресурсів книгозбірні та коригування топології зберігання фондів (наближення видань підвищеного попиту до підсобних фондів відділів обслуговування).
2. Підвищення потенціалу книгозбірень можливе за умови розв'язання проблем гармонізації розподілу та розміщення сукупних інформаційних ресурсів, що виявляється у створенні оперативних та депозитарних фондів.
3. Разом із формуванням депозитаріїв концепція рівневої організації бібліотечних ресурсів у рамках мережі наукових бібліотек має знаходити своє втілення у створенні екстранет-середовища у книгозбірнях з розподіленими відповідно до їх профілей комплектування інформаційними ресурсами.

Література

1. Биков В. Ю., Рогова П. І., Артемов Ю. І. Концептуальні засади інформатизації бібліотек освітянської галузі України // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 4. – С. 44–47.
2. Карташов Н. С. Формирование библиотечно-территориальных комплексов. – Новосибирск: Наука, 1978. – 240 с.
3. Костенко Л. Й. Розвиток інформаційних технологій та Інтернет у бібліотеках // Бібліотечний вісник. – 2002. – № 1. – С. 16–18.
4. Самохіна Н. Ф. Використання інформаційних ресурсів корпоративних бібліотечних систем // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 травня 2005 р.). – К., 2005. – С. 169–170.
5. Самохіна Н. Ф. Розвиток процесів інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 2. – С. 20–22.